

Тимошенко В. О., НУ «ОЮА»

ПАРИТЕТНА ДЕМОКРАТІЯ В УМОВАХ РИНКУ

У статті досліджено умови взаємодії принципів паритетної демократії та ринкової економіки. Охарактеризовано основні риси розвитку розглянутих інститутів в перспективі їх взаємного впливу. Виявлено труднощі і проблеми пов'язані з можливістю втілення основних ідей паритетної демократії в систему сучасних економічних відносин. Визначено обставини, під впливом яких відбувається взаємодія розглянутих громадських інститутів.

Будь-яка держава має на увазі під собою вертикаль влади, яка для забезпечення свого панування повинна проводити комплекс заходів, пов'язаних з необхідністю підтримання у рамках займаної території певного соціального рівня, який з відносним успіхом може гарантувати лояльність населення у провадженні внутрішньої та зовнішньої політики. У теорії, при демократичному режимі при владі стоять ті сили, які найбільшою мірою представляють інтереси більшості населення держави, природно, з урахуванням інтересів меншості, що, по суті, і забезпечує рівновагу в суспільстві. Принципи паритетної демократії і повинні забезпечити можливість рівного впливу на політичні процеси в державі всіх дієздатних громадян незалежно від тих соціальних ролей, які вони відіграють у суспільстві.

Окремі питання розуміння проявів паритетної демократії досліджували в своїх роботах А. Колодій, А. Кормич, І. Кресіна, В. Мартинюк, О. Скрипнюк, І. Сало, О. Тодика, В. Цветков, В. Шаповал та багато інших науковців.

Тим не менш, при уважному вивченні проблеми можна виявити ряд теоретичних проблем, пов'язаних з практичним втіленням принципів паритетної демократії.

Перш за все, як саме повинні працювати механізми паритетної демократії в умовах ринку. В даній статті ми пропонуємо розуміти під «ринком» не тільки економічну складову цього поняття, а й ринок послуг з управління державою, тобто послуги політичні. Саме послуги, тому що передвиборна боротьба це боротьба

за голоси виборців і, відповідно, кожен громадянин вільний у своїх перевагах і виборі.

Ринок передбачає конкурентну боротьбу, у випадку з ринком політичних послуг, боротьба ведеться за владу в державі. Державна влада це той рідкісний ресурс, якого на всіх вистачити не може. Цінність його і полягає в тому, що ним може користуватися тільки обмежена кількість людей і рішення цих людей стають обов'язковими для громадян всієї держави.

Здається, що до тих пір, поки держава буде орієнтована на безперервне економічне зростання за допомогою ринкових механізмів в тому вигляді як це викладається теорією лібертаріанства [1], принципи паритетної демократії взагалі не можуть бути втілені. І ось чому.

Сучасне міжнародне політико-економічне становище зумовлює залежність різних держав одна від одної. Проте, чим далі від кордонів економічно розвинених держав, тим картина стає менш схожа на ту, яку описує теорія модернізації [2]. Одним з основних постулатів даної теорії є твердження про те, що розвиток суспільства від традиційного до індустріального, і нарешті, до постіндустріального є історичною зумовленістю, і, що через дані стадії рано чи пізно пройдуть всі держави. Отже, можна припустити, що в історичній перспективі можна очікувати поступове поліпшення рівня життя в усіх країнах без винятку.

Критики даного підходу звернули увагу на неповну відповідність теорії модернізації тому, що спостерігалось в дійсності і фіксувалось статистично. Не вдаючись до подробиць, відзначимо, що критиками теорії модернізації було відзначено:

а) нерозвинені країни забезпечують природними ресурсами і дешевою робочою силою, а також ринками збуту країни розвинені, без чого останні не могли б підтримувати високий рівень життя своїх мешканців;

б) розвинені країни відтворюють структуру залежності в іншому світі різними засобами. Цей вплив багатогранний, він включає в себе економічний вплив (банки, фінанси та ін.), контроль ЗМІ, пряме політичне втручання, освіту, культуру, спорт, а також питання найму та підготовки робочої сили та ін.;

в) розвинені країни за допомогою економічних санкцій і військової сили активно протистоять спробам нерозвинених країн звільнитися від залежності.

Як бачимо, звинувачення досить серйозні.

Таким чином, в якості альтернативи теорії модернізації як наукового інструменту з'явилася теорія залежності. Один із засновників даної теорії – Рауль Пребіш, звернувши увагу на діяльність ТНК в умовах взаємодії розвинених країн з країнами, що розвиваються. Зокрема, він зазначив, що «природі транснаціональних корпорацій властива подвійність. Вражають, з одного боку, їх нововведення, здатність до високої організованості, вміння поставити собі на службу кращі уми в технічній та економічній сферах, а з іншого – готовність діяти методами грубого політичного втручання. Не можна скидати з рахунків їх позитивний внесок у справу розвитку, проте в діяльності транснаціональних корпорацій є елементи, що викликають глибоку і обґрунтовану стурбованість. Так, транснаціональні корпорації поділяють відповідальність за екологічний збиток і виснаження невідновних природних ресурсів. Що стосується країн периферії, то тут безпосередні інтереси транснаціональних корпорацій не збігаються імперативно з громадськими інтересами» [3].

Якщо взяти за основну тезу те, що паритетна демократія входить в сферу «громадських інтересів» за Р. Пребішем, то вочевидь висновок про те, що економічним гігантам не вигідні умови в суспільстві при якому на владу може впливати кожна з соціальних груп. І, якщо рівень доходів ще можна приховати, то, наприклад, показники по використанню природних ресурсів, рівень екологічного забруднення і багато інших негативних впливів приховати від суспільства буде складно, відповідно необхідно нести додаткові витрати по цих статтях, що природно знижує рівень прибутку.

На сьогодні можна вважати, що діяльність ТНК є рушійною силою глобалізації. Свого часу С. Альєнде на генеральній асамблеї ООН заявив «я мав можливість висловити свою думку про транснаціональні корпорації і особливо відзначав запаморочливе зростання їх економічної потужності, політичного впливу і руйнівної діяльності. Це явище викликає стурбованість у світовій громадській думки. Могутність цих корпорацій настільки велика, що для них не існує кордонів» [4]. Так само він зауважив «ми знаходимося перед лицем справжньої конфронтації між великими транснаціональними корпораціями і державами. Останні, як видно, випробовують на собі тиск при вирішенні основних питань – політичних, економічних і військових – з боку гігантських організацій, які не за-

лежать ні від однієї держави, абсолютно не відповідають ні перед ким за свою діяльність і не підзвітні жодному парламенту, ні одному органу, який представляє суспільні інтереси. Одним словом, підривається вся світова політична структура» [4].

Як бачимо, ще на початку 70-х років XX століття, стало питання про небезпеку, яку несуть ТНК політичній незалежності держави.

Лібертаріанство – як одна з економічних ідеологій, проголосила тезу про саморегульований ринок і, як наслідок, необхідність обмеження регулювання державою економічних процесів. Серед іншого, одним з негативних моментів даного підходу можна назвати «розмивання суверенітету». Для забезпечення стабільності та безпеки надходження доходів, ТНК багато в чому беруть на себе окремі функції держави. Так, зокрема, збройні сили завжди були невіддільним атрибутом держави. У наш час приватні військові компанії (ПВК) перевели в сферу ринкової економіки функції силового забезпечення діяльності міжнародних корпорацій та їх проникнення на нові ринки.

На сьогодні накопичилося достатньо матеріалу і досліджень, які стосуються діяльності ТНК в третій країнах. Як приклад можна навести працю Н. Кляйн «Доктрина шоку: розквіт капіталізму катастроф» [5], зокрема ту її частину, де автор описує діяльність «чиказьких хлопчиків», які були виховані на вченні М. Фрідмана, у Чилі за часів правління А. Пиночета.

Хоча М. Фрідман користувався науковою мовою, його бачення точно відповідало інтересам великих транснаціональних корпорацій. На першій стадії капіталістичного накопичення, зростання забезпечував колоніалізм – «відкриваючи нові території та захоплюючи землі, за які не треба було платити, а потім експлуатуючи природні багатства територій, за яке місцеве населення не отримувало жодної компенсації. Війна М. Фрідмана проти «держави загального благоденства» несла в собі можливість нового збагачення – тільки цього разу треба буде підкорювати не нові землі, а саму державу – її суспільні функції і майно, розпродаються на аукціонах за цінами на багато менше їх справжньої вартості» [5].

Дійсно, в ситуації, коли всі вільні землі були під владою тієї чи іншої держави, залишався тільки один вихід – приватизувати саму державу. По-суті, теорія М. Фрідмана в чистому вигляді на це і була націлена. Проблема полягала в тому, що в державі є населення, яке

у своїй більшості не поділяє прагнення корпоративно-політичної верхівки. Стає питання вибору тактики поведінки. Направити зусилля у напрямку власної держави, значить приректи план на провал, тому що в такій ситуації соціальні хвилювання неминучі. Залишалися треті держави. Але, перш за все, необхідно було догодити власному населенню високим рівнем життя, щоб уникнути можливих ускладнень у майбутньому, і, мати «потрібну» громадську думку або мовчання, в разі виникнення необхідності силового вирішення зовнішньоекономічних труднощів. Така тактика виявилася більш ніж результативною.

Питання про поведінку власного населення для будь-якої держави є пріоритетним. Тому «мовчання народу» є благом для можновладців. Думати, що просте «посилення гніту» автоматично веде до «посилення соціальної боротьби» – це навіть не вульгарний соціологізм, це ознака ненауковості мислення [6]. Управління масами така ж наука як і будь-яка інша, хоча, на перший погляд, і не позбавлена суб'єктивізму. Відзначимо тільки один з «інструментів», за допомогою якого добиваються мовчання – заохочення міщанства. Саме міщанство тому як подібне світосприйняття культивується зі всілякою ретельністю. «Основа міщанського свідомості – егоїзм. І цей егоїзм буде підштовхувати людину в ситуації вибору не до колективних дій протесту, а до пошуків шляху індивідуального порятунку. Першою реакцією пересічного громадянина є притаманна кожній тварині реакція втечі від небезпеки. Значить, він віддасть перевагу не боротьбі, а компромісу, або підпорядкування, як до положення, що звільняє його від відповідальності і знімає з нього тягар вибору, або, в кращому випадку, втечу» [6].

Ще одним схожим фактором є атомізація суспільства. Радянське суспільство було суспільством колективістським. Для того, щоб впровадити в таке суспільство крайнє майнове розшарування, потрібно було знищити сам дух колективізму. Пострадянське суспільство виявилось суспільством атомізованим («натовпом одинаків»). Такий стан речей гарантовано ст. 3 Конституції України [7].

Таке аморфне соціальне середовище є сприятливим для проведення можновладцями потрібних політико-економічних рішень, спрямованих на досягнення своїх фінансових інтересів. Політичний бомонд практично будь-якої держави, перш за все, виражає інтереси певних економічних груп.

Маятник політичних уподобань населення з «право» на «ліво» рухається по заплутаній та незрозумілій траєкторії, хоча даний рух тим помітніший, чим далі від країн заходу. Наприклад, деякі країни Латинської Америки після експериментів з вільним ринком почали реанімувати соціальні програми і захищати внутрішній ринок від засилля ТНК.

У статті було звернуто увагу лише на одну з проблем на шляху втілення у повсякдення паритетної демократії – неможливості її повної реалізації при ринкових умовах економічних взаємовідносин. За умови, коли держава рекламує всі «принади» ринкових відносин, владні кола відстоюють, перш за все, інтереси економічних структур під гаслом розвитку національної економіки, культивують з одного боку егоїзм та міщанство, а з другого будують систему тотального контролю, об'єднання громадян для відстоювання своїх інтересів стає проблемним. Максимум, що за таких умов може бути втілено, так це квазіпаритетна демократія. Усі зовнішні атрибути можуть бути в наявності, але за умови відсутності реальної можливості впливу на політичне життя країни.

Вільний ринок та соціальна держава є антагоністами та спроби об'єднати їх у одному суспільстві приведуть до, як мінімум, урізаного функціонування, що зведе нанівець саму ідею паритетної демократії.

Бібліографічний список

1. Боуз Д. Либертарианство: история, принципы, политика / Д. Боуз; пер. с англ. А. В. Куряева. – Челябинск : Социум, 2004.
2. Смелзер Н. Социология [Електронний ресурс] / Н. Смелзер. – М. : Феникс, 1998. – Режим доступу: http://scepsis.ru/library/id_646.html
3. Пребиш Р. Актуальные проблемы социально-экономического развития [Електронний ресурс]. / Р. Пребиш. – Режим доступу: http://scepsis.ru/library/id_171.html
4. Альенде С. История принадлежит нам. Речи и статьи 1970 – 1973 гг. / С. Альенде. – М. : Издательство политической литературы, 1974. – С. 331 – 358.
5. Кляйн Н. Доктрина шока: расцвет капитализма катастроф / Н. Кляйн. – М. : Добрая книга, 2009. – С. 73-103.
6. Тарасов А. О «безмолвствующем народе» и «социальном взрыве, которого все нет и нет» [Електронний ресурс] / А. Тарасов. – Режим доступу: http://scepsis.ru/library/id_121.html

7. Конституція України : затверджена Законом України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (із змін., внесеними згідно із Законом України від 1 лютого 2011 № 2952-VI (2952-17) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141; 2011. – № 10. – Ст. 68.

Стаття надійшла до редколегії 01.06.2012

В статье исследованы условия взаимодействия принципов паритетной демократии и рыночной экономики. Охарактеризованы основные черты развития рассматриваемых институтов в перспективе их взаимного влияния. Выявлены трудности и проблемы связанные с возможностью воплощения основных идей паритетной демократии в систему современных экономических отношений. Определены обстоятельства, под влиянием которых происходит взаимодействие рассматриваемых общественных институтов.

The article is devoted to the analysis of conditions of interaction between principles of parity democracy and market economy. The article describes the main features of examined institutions their mutual prospective impact. The problems associated with translation of the basic ideas of parity democracy within the system of economic relations are revealed. The circumstances affecting the interaction of the examined public institutions are defined.